

TANPINAR'DA SONSUZLUK

*Mustafa ÜSTÜNOVA**
*Levent Ali ÇANAKLI***

ÖZET

Tanpınar, sanat anlayışını, estetiğini kurarken üzerinde durduğu en önemli kavramlardan biri “sonsuzluk”tur. O, sanatta sonsuzluğa ulaşmanın çaresini mükemmellikte bulur. Paul Valery ve Yahya Kemal”den etkilenir. Ona göre sanattaki mükemmellik ancak sonsuzluğun hayalini verir ve insanın içindeki derin özleyişi hiçbir zaman gidermez. Bir yazar olarak bunu fark eden Ahmet Hamdi Tanpınar, hayal yoluyla sonsuzluğa ulaşmak ister.

Anahtar Kelimeler: Sonsuzluk, yaşam, ölüm, hayal.

ABSTRACT

Eternity at Tanpınar

The concept “eternity” is one of the most important concepts of which Tanpınar considered seriously as he constituting his own conception of aesthetics and of art. Getting to eternity is possible only for him within perfection. He was influenced by Paul Valery and Yahya Kemal. According to him, the perfection in art gives only the image of eternity and never stops the deep yearning of human’s spirit. Ahmed Hamdi Tanpınar as an author who realizes this fact wants to reach the eternity by the way of imagination.

Key Words: Eternity, life, death, imagination.

* Yrd. Doç. Dr.; Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

** Okt.; Uludağ Üniversitesi Türk Dili Bölümü Okutmanı.

Ahmet Hamdi Tanpınar, hem düşünce yazılarında hem de şiir ve romanlarında yaşama ve sanata ilişkin önemli sorunlar üzerinde durmuş olan bir sanatçıdır. Bu sorunlar, aslında birbirinden fazla ayrılmaz. Çünkü Tanpınar, kişiliğinin sonucu olarak dış dünyaya her zaman sanatın penceresinden bakmıştır. Antalyalı Genç Kıza Mektup'ta yazdığı, “*Ergani Madeni'nde üç yaşında iken bir gün kendime rastladım. Çok karlı bir gündü. Ben sıcak ve buğulu bir camdan karla örtülü bir bayıra bakıyordum. Sonra birdenbire kar tekrar yağmağa başladı. Bir çeşit çok lezzetli hayranlık içinde kalmıştım. Bu anı her karlı günde hatırlar ve yağışı beklerim.*” (Tanpınar, 1996 a. s.348-353) sözleri hakkında Prof Dr. Mehmet Kaplan şöyle der: “*Üç yaşında iken böyle bir duyu hissetmek ve onu ömür boyunca unutmamak, muayyen bir mizaca tekabül eder. Bunu ‘contemplatifmizac’ olarak tavsif edebiliriz.*” (Kaplan, 1999 s. 361-362)

Mehmet Kaplan'ın bu saptaması ve Tanpınar'ın aynı mektupta yer alan “*Siirt'te uzak dağlara akşam saatlerinde çöken yalnızlığı ve yıldızlı geceleri tanıdım. Yazları çok sıcak olan bu memlekette damlarda yataydık. Yıldızlı gece beni büyüledi sanki. Sonsuzluk dalga dalga vücudumu doldururdu.*” (Tanpınar, 1996 a. s. 349) şeklindeki sözleri, onun çocukluğundan beri yoğun duygular içinde olduğunu ve dolayısıyla Tanpınar'ın sanatının kendi kişiliğinden ayrı değerlendirilemeyeceğini gösterir.

Asıl kimliğini sanatçı yanıyla kazanmasına karşın, sanatını daima düşüncelerinin içinden oluşturmaya özen gösteren (Kahraman, 2000, s.11) Tanpınar'ın kendi sanat anlayışını, estetiğini kurarken üzerinde durduğu önemli kavramlardan biri, bu mektupta gördüğümüz ‘sonsuzluk’ kavramıdır. Tanpınar estetiğinde, sanat aracılığıyla sonsuzluğa ulaşma düşüncesi önemli bir yer tutmaktadır. (Kaplan, 1996 a) İçinde yaşanan zamanın dışına çıkmak, başka bir zamanda yaşamak ve sonsuzluğa ulaşmak onun şiir ve düz yazılarının ana konularından birini oluşturur. Mehmet Kaplan, Tanpınar'ın ‘Yollar Çok Erken’ ve ‘Siyah Atlar’ adlı şiirlerini incelerken, onun bu dünyanın ötesinde, ölümden sonra bir yaşamın varlığına inanmadığını söyler. Dinin insana vaad ettiği sonsuzluğu sanat vasıtasıyla arayan Tanpınar'ın özlediği ve hayalini kurduğu sonsuzluk, dünyada var olan en güzel şeylerin devamından ibarettir. (Kaplan, 1996 a) Doğaya, yaşama, aşka ve güzelliğe bütün varlığı ile bağlı olan Tanpınar için en büyük felaket ise, bunların yokluğu, yani ölümdür. Öte yandan, Antalyalı genç kıza yazdığı mektupta denizin güzelliğinden bahsederken, “*Fakat bu güzellik bana acı bir ölüm düşüncesi arasından geldi.*” diyerek, güzelliğin yanında ölümün bulunduğunu fark eder. Onun sonsuzluğu özlemesinin derindeki nedeni de budur. (Kaplan, 1996 a. s.82) Tanpınar'ın özlemine duyduğu sonsuzlukta korku yoktur. Sevgiyi ve güzeli sonsuzluk ülkesinde buluşturan şair, bir karşılıklı konuşma içinde sevgiye şunları söyler: “*Heyhat yavrım, burada korku da yoktur, biz sadece varız, sükûnun okyanusunda ebedî varlığın*

talihini paylaşıyoruz!” (Tanpınar, 1996 a. s.123) Bu sonsuzlukta madde yoktur; dünyadakilerin sandığının aksine, maddenin hâlleri ruhun değişmez hâlleriyle aynı değildir ve maddenin bu hâlleri ölümden sonra devam etmez. (Tanpınar, 1996 a)

Güzellik; Tanpınar için, ölüm düşüncesinin ve boşluk duygusunun yarattığı bunalımdan kurtuluşur. Tanpınar, ‘Beş Şehir’ adlı eserinin Bursa bölümünde yazdığına göre, oturduğu bir kahvede bu duygular içinde kıvrılırken ihtiyar kahveci “kırmızı ve muhteşem bir gül”ü şadırvanın küçük kurnasına fırlatır. Basit bir halk adamının bu basit hareketi ve gülün güzelliği, onu içine düştüğü boşluktan kurtarır: “Gözlerimin önünde saat, manzara hepsi bir anda bir bahar tazeliğine boyandı. Bu ihtiyar ve biçare adam bu sanatkâr hareketi nereden öğrenmişti? Kendi tali’ine bırakılmış bu biçare adamda hangi asil terbiye, hangi güzellik an’anesi devam ediyordu? Onun bu hediyesiyle yeniden kıymetlerin dünyasına doğmuştum...” (Tanpınar, 1995 b. s. 125-126)

Güzelliğe ve sanatsal olana karşı sevgisi bu derece büyük olan Tanpınar, sanatta sonsuzluğa ulaşmanın çaresini mükemmellikte bulur. Fransız şair Paul Valery'nin ‘ebediyet’e ‘mükemmeliyet’ yoluyla ulaşılabileceği yolundaki düşüncelerinden etkilenir. (Kaplan, 1996 a) Bu görüşe varmasında, Valery kadar Yahya Kemal'in de etkisi olmuştur. Antalyalı genç kıza yazdığı mektupta bu konuya da değinerek, “Yahya Kemal'in üzerindeki asil tesiri şiirlerindeki mükemmeliyet fikri ile dil güzelliğidir.” (Tanpınar, 1996 a. s. 350) der. Tanpınar'ın şiir konusundaki titizliğini ve seçmeciliğini bu ‘mükemmeliyet’ düşüncesiyle açıklamak mümkündür. Tanpınar, sadece şiirde değil; diğer sanat kollarında da ‘ebediyet’e mükemmellik kavuşulacağını, özellikle de yapısı gereği mimari sanatının devam düşüncesini, dolayısıyla ‘ebediyet’i ifadeye çok uygun olduğunu söyler. (Tanpınar, 1995 a) Ancak Tanpınar' a göre sanat yoluyla sonsuzluğa ulaşabilmek, o kadar kolay değildir. Şiir ve Sonsuzluk adlı yazısında, “Heyhat! Ebediyete Alemdağı'na seyrana gidilir gibi gidilmiyor.” (Tanpınar, 1995 a. s. 302) diyen Tanpınar, asi bir ata benzettiği şiire Yahya Kemal'in nasıl gem vurduğunu anlatırken, “Eski Tuna akıncılarının torunu Yahya Kemal, bu sade defne dalı ve sarmaşıkla beslenen asi ata, kafiyelerinin altınundan öyle murassa bir gem yaptı ki, şimdi artık kendisinden ayıramıyor.” der. (Tanpınar, 1995 a. s. 302) Tanpınar'ın bu sözlerinden, mükemmelliğe giden yollardan birinin biçim olduğunu anlıyoruz.

Ölüm ve sonsuzluk düşüncesini bir arada taşıyan Tanpınar, aynı yazıdaki, “Ebediyete Deniz ve Açık Deniz gibi iki geniş selam gönderdikten sonra ölüm zararsız bir şaka hâline girebilir.” (Tanpınar, 1995 a. s. 305) sözleriyle bir sanatçı için sonsuzluğun mükemmel eserler bırakabilmek olduğunu anlatır.

Prof Dr. İnci Enginün (1994) tarafından hazırlanan *Bütün Şiirleri* adlı eserde, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın yüz şiir bulunmaktadır. Bu şiirlerden yetmiş dördü yayımlanmış, yedisi yayımlanmamış; on dokuzu ise tamamlanmamış durumdadır. Mehmet Kaplan'ın, “*Az tekrarlanan kelimelerin kazandığı mânâlar mahdut, çok tekrarlananları ise zengindir. Burada adeta ihtisaslaşmaya benzer bir durum vardır*” (1996 a. s. 210) yargısından hareketle, Tanpınar'ın şiirlerinde ‘sonsuzluk, ebedî, ebediyet’ kelimelerinin kullanım sayısının bilinmesi yararlı olacaktır. Tanpınar'ın bu yüz şiirinden otuzunda “sonsuzluk, ebedî, ebediyet” kelimeleri yer alır. Şiirlerde sonsuz-sonsuzluk 31, ebedî 7, ebediyet ise 6 kez kullanılmıştır. Bu kelimelerin kullanıldığı şiirler şunlardır:

Yavaş Yavaş Aydınlanan (s. 21), Bendedir Korkusu (s. 23), Şiir (s. 24), Selam Olsun (s. 8), Bir Heykel İçin (s. 31), Sesin (s. 35), Rıhtımda Uyuyan Gemi (s. 39), Defne Dalı (s. 43), Bursa'da Zaman (s. 50), Bir Gün İcadiye'de (s. 52), Dönüş (s. 54), Gül (s. 55), Raks (s. 58), Eşik (s. 64), Zaman Kırıntıları (s. 71), Avare İlhamlar (s. 77), Üstüste (s. 79), İnsanlar Arasında (s. 87), Madalyon (s. 102), Annem İçin (s.104), İsfahan (s. 105), Kerem'e (s. 106), Odalarda Akşam (s. 107), Kalbim (s. 109), Bir Yolcuya (s. 110), Senenin Son Gecesi (s. 111), Tamamlanmamış Şiirler I (s. 137), II (s. 138), IX (s. 145), XV (s. 152) (Tanpınar, 1994)

Tanpınar'ın şiirlerinde sonsuzluk düşüncesi, kadın, ölüm ve sanat birbirleriyle ilgili bir bütün oluşturur. Gençlik şiirlerinden Madalyon' da (Tanpınar, 1994) hasta bir kadının yüzünü madalyona çizen bir sanatçı anlatılır. Sanatçı böylece o kadını ebedileştirir. Tanpınar, bu noktada ölümlü yaşam ile sanatın ebediliği arasındaki tezatı yakalamıştır. (Kaplan, 1996 a) Tanpınar ölümlü kadını şu dizeleriyle teselli eder:

*Çözülse de vücudun kara toprak altında
İhtirasla işlenmiş bu bir parça altında
Şöhretimle beraber asırlarca yaşarsın...* (s. 102)

Burada, Tanpınar'ın başka şiirlerinde de görülen cristallisation (katılaştırma) yoluyla sevilen varlığı ebedileştirme düşüncesiyle karşılaşırız. ‘Gezinti’ adlı şiirinde yer alan

*Billur bir kadehe benziyordun sen
Uzanan yüzünle bu parıltıyla* (s. 37)

dizelerinde de aynı istek vardır. (Kaplan, 1996 a) İnsanı ebedileştirmek arzusu ile onu eşya (billûr kadeh, avize) veya sanat eseri (madalyon, heykel) hâline getirmenin nedeni, Tanpınar'ın mutluluğu genellikle sabit ve sonsuz şekiller içinde aramasından kaynaklanır. (Kaplan,1996 a) ‘Avare İlhamlar’ adlı şiirinde de benzer bir durumla karşılaşırız.

*Gözlerimin altından
Yaşamak korkusunu al
Avuçlarından çıkmış bir heykel olsun başım (s. 77)*

dizelerinde şair sevgilisinin elinde ölmek ister. ilk iki dizede bu ölüm isteği açıkça görülür. Ancak bu ölüm, heykel hâline gelmek yoluyla aynı zamanda ebedileşmek anlamını taşır. (Kaplan, 1996 a)

Kadınla sonsuzluğun bir araya geldiği bir diğer şiiri ise Raks'tır. Tanpınar, kadının ve dünyanın güzellikleri arkasında sonsuz mutluluğa benzer bir şeyler bulunduğunu hissederek:

Eşiğinde sanki sonsuz varlığın (s. 58)

dizesi bizi bu düşünceye götürür. Şiirin son dörtlüğündeki

*Ve ümitsiz avı bin sonsuzluğun;
Bekliyor ruhunun eşiklerinde... (s. 59)*

dizeleriyle, raks eden kadın çırpınarak sonsuzluğu arayan insan ruhunun sembolü olur. (Kaplan, 1996 a)

'Altın Güzeldir' adlı şiirinde ise, sevilen ebedî kadın ve ölüm düşüncesi iç içe yer alır. Bu şiirde kadının sembolü olarak kullanılan altın, mitolojide sonsuz yaşamın sembolüdür ve devlerle yılanlar tarafından korunur. Kadının, yani güzelliğin ölümü hatırlatan bir atmosferle çevrili olması, şu parçada açık bir biçimde görülmektedir:

*Altın güzeldir
Kartalların küükürtlü bakışında
Yıldızların suya akışında (s. 82)*

Tanpınar'ın semboller dünyasında yırtıcı kuşlar ölümü simgeler. Bazı şiirlerinde olduğu gibi burada da güzellik, kadın, ölüm ve sonsuzluk düşüncesi bir arada kullanılmıştır. (Kaplan, 1996 a)

Ölüm ve yeniden doğma; sonsuzlukla ilgili olarak Tanpınar'da rastladığımız bir başka düşüncedir. Tanpınar, sonsuzluğa kavuşmak için ölümle karşılaşmak gerektiğini söyler: "*Hakikî hayat, Hayyam'ın şiirlerindeki destiler gibi ölümün elinde yoğrulur, aşkın ateşinde pişer ve tam kıvamını bulduğu zaman yine ölüm onu ebediyetin kucığına atar.*" (Tanpınar, 1996 a. s. 134) Bu sonsuzluğa aşkı yaşayanlar kavuşabilirler: "*Ömrün büyük ve dağdağalı gecesini bir aşkın yıldızlı uykusu yapanlar, bir ebediyet bahçesi olan bir ölümden uyanırlar.*" (Tanpınar, 1996 a. s. 137)

'Bir Gün İcadiye'de' adlı şiirinde ölümden sonra dirilme düşüncesi, yine aşkla birlikte yer almaktadır:

*Harap mezarlıklarda ölülerin rüyası
Gelir ve tekrar doğar ölmüş sandığın aşka* (s. 52)

Ölüm ise sadece geçen zamandır. Asıl hayat musikinin, şiirin, aşkın yarattığı ebedî hayattır. (Kaplan, 1996 a)

Anlarsın ölüm yoktur geçen zamandan başka! (s. 52)

Tanpınar' da gül, sonsuzluğun sembolüdür. Gül başlıklı şiirinin

Gül, ey bir âna sığmış ebediyet rüyası! (s. 55)

dizesinde bu durum oldukça açıktır. Gül, aynı zamanda yeniden doğuşun sırrıdır:

Tekrar doğuşun sırrı gülümseyen bir yüzde (s. 55)

Gül, sonsuzluğu olduğu kadar sevgiliyi, aşkı, ölümü ve yeniden doğuşu da simgeler. (Kaplan, 1996 a) Bu temler, Tanpınar'ın diğer şiirlerinde de birbirine bağlı olarak bulunur.

Yeniden doğuş düşüncesine 'Avare İlhamlar' şiirinde de rastlanır. Şair, öldükten sonra bir ağaç olarak dirileceğini hayal eder ve sevgilisini kendisine çağırır:

*Ayrılalım,
Sen annen güneşe git, nur ol;
Ben toprakta dağılacığım.
Bir akşamüstü
Ormanı tek bir saz yapan
En son dalda
Son ışık ol,
Gel, beni bul.* (s. 78)

'Son Yağma' da ise, öldükten sonra dağılma düşüncesi vardır.

*Hepsi kendi payını alır
Bu yağmada;
Rüzgar sesimizi,
Güneş gölgemizi...
Ve aklımız gerili kalır,
Yıldızların ağında...* (s. 80)

“Ben ki dikkati ilâhlaştırmışumdır.” (Tanpınar, 1996 a. s. 13) diyen Tanpınar'ın yaşama böylesine önem verdiği bir dikkatle baktığını biliyoruz. O, yine dikkatle baktığı bir caminin yıkık duvarları arasından fırlamış bir erguvan ağacında ölümden sonsuzluğa gidişi görerek şöyle der:

“Harap ve bakımsız mazi yadigarları ve etrafında uyuyan ölümler arasında, bu erguvan ağacı benim için ezeli ve ebedî arzunun, daima yenileşen hayat aşkının bir timsalidir ve manzaraya hakim yumuşak duruşunda bu fazlasıyla hissedilir.” (Tanpınar, 1995 b. s.121-122)

Tanpınar estetiğinde önemli bir kavram olan rüya, sonsuzlukla çok yakın bir ilgi içinde karşımıza gelir. Tanpınar, uykuda olan bir insan için şunları söyler:

“Her kıvılcığında ölümün derinliğinden yeni bir şey çekiyor ve her nefes alışında ona birçok şey ifade ediyor. Kulağıyla görüyor, nabzıyla işitiyor, şuur ve muhakeme melekeleri ilga edildiği için, bütün sonsuzlukla perdesiz olarak konuşuyor.” (Tanpınar,1995 a. s. 31) Rüya hâlinde yaşama ve onu ebedileştirme temi, Tanpınar'ın bütün şiirlerinin de esasını oluşturur. (Kaplan, 1996 a. s. 116) ‘Bursa'da Zaman’ şiiri, hem bu açıdan hem de varlıkların dondurularak ebedileştirilmesi açısından önemli bir şiirdir:

*Bir zafer müjdesi burda her isim:
Sanki tek bir anda gün, saat, mevsim
Yaşıyor sihrini geçmiş zamanın
Hâlâ bu taşlarda gülen rüyanın
Güvercin bakışlı sessizlik bile
Çınlıyor bir sonsuz devam vehmiyle.
Bu hayalde uyur Bursa her gece,
Her şafak onunla uyanır, güller
Gümüş aydınlıkta serviler, güller
Serin hülyasıyla çeşmelerinin.
Başındayım sanki bir mucizenin,
Su sesi ve kanat şakırtısından
Billur bir avize Bursa 'da zaman.*

(s. 50-51)

Geçmiş zamanın rüyasının taşlarda devam etmesi, Bursa'nın aynı sonsuzluk hayalinde uyuması, rüya hâlinde yaşamanın bu şiirdeki örnekleridir. Ayrıca şair, zamanı su sesi ve kanat şakırtısından oluşmuş billûr bir avize hâline getirir ve böylece zamanı en güzel anında dondurarak ebedileştirir. Şiirin ikinci bölümünde rüya, ölüm ve sonsuzlukla iç içedir. Mekan ve zaman, insan ve dekor arasındaki birleşme ve uyum, bir sonsuzluk düşüncesi uyandırır. (Kaplan, 1996 b) Daha önce ölüm ve yeniden doğma temiyi ilgili olarak değinilen ‘Bir Gün İcadiye'de’ şiirindeki

Harap mezarlıklarda ölülerin rüyası
Gelir ve tekrar doğar ölmüş sandığın aşka (s. 52)

dizelerinde de rüyanın bir sonsuzluk âlemi hâline geldiğini görüyoruz. (Kaplan, 1996 a)

Mehmet Kaplan'a (1996 a) göre; 'Yavaş Yavaş Aydınlanan' adlı şiir, Tanpınar'ın şiir estetiğini veren en dikkate değer örneklerden biridir. Antalyalı genç kıza yazdığı mektupta kendi estetiğini 'rüya ile şuurlu çalışma'nın bir terkibi olarak özetleyen Tanpınar'ın, bu şiirinde, karanlık ve karışık bilinç altından (rüya) aydınlığa geçme hâli anlatılır. Bu geçiş, insanın kendi içinden sonsuzluğa ulaşması demektir.

Yavaş yavaş aydınlanan
Bir denizaltı âlemi,
Yosunlu bir boşluktan
Çekiyor kendine beni. (s. 21)

dörtlüğü bu geçişi anlatır.

Eserlerinde rüyaya büyük yer veren Tanpınar, aynı zamanda duyu ve duygularıyla bu dünyaya bağlıdır. Ebedi olarak var olmayı özleyen şair, dinlerin vaad ettiği sonsuzluğa inanmadığı için bütün varlığı ile bu dünyaya sarılır. (Kaplan, 1996 a) 'Selam Olsun' adlı şiirindeki

Hepsi güzeldi, kar, tipi, fırtına
Günlerin geçişi ardı ardına (s.28)

dizeleri ölümün ötesinden dünyadaki güzelliklere duyulan özlemi ifade eder. Aynı duyguları ironiyle karışık bir biçimde işlediği 'İnsanlar Arasında' şiirinde de buluruz. Eski Yunan mitolojisini çok iyi bilen Tanpınar, Zeus'u dünyaya getirmek ve ona insanî duyguları tattırmak ister. Böylece, yaşamın bütün acıları, hazları ve sefaleti ile güzel olduğunu anlatacaktır. Zeus'a söylediği:

Çay, kahve, cigara, rakı, viski
Ayrılık, gözyaşı, hatta biraz açlık
Ve hepsinden büyüğü bizim hiç bilmediğimiz şey,
Ümitsiz isyanı tadacağım onların arasında.
Belki de acz içinde
Daha güzel olan o beyhude gururu!
Sevmeyi, imkansızlığı, ümidi tadacağım. (s. 91-92-94)

dizelerinde, sonsuzluk ile ölümlü olmak zıtlığını ortaya koyar.

Tanpınar için şiir, insanı ölümlü dünyanın karanlıklarından, yeryüzünün adiliklerinden kurtaran bir sanat olmasıyla önemlidir. Ölümlü dünyadan kurtardığı insanı sonsuzluk alemine ulaştırır. 'Bir Gül Bu Karanlıklarda' şiiri, şiir aracılığıyla elde edilen bu duyguyu anlatır. Burada şiir, karanlıkların içinde ele geçirilen ve insanı sonsuzluğa götüren bir varlık olarak görünür.

*Yetmez mi bu müjde sana
Aydınlatırsam alnını,
Ben her rüyayı zamana
Taşıyan yıldız kervanı!* (s. 36)

Burada, şiirin insanı çağırdığı bir başka dünya vardır. Ahmet Haşim'de de gördüğümüz imgesel dünya, Tanpınar'da da karşımıza çıkıyor. Ahmet Haşim gibi Tanpınar'ın da bu hayalî dünyanın varlığından emin olmadığını

*Bilmiyorum hangi derin
Ve uzak hayali bekler.* (s.36)

dizelerinden anlamaktayız.

Yaşanandan farklı bir zamana gitmek teminin ele alındığı 'Ne İçindeyim Zamanın' (Tanpınar, 1994) şiirinde rüyaya benzeyen bir ruh hâli anlatılır:

*Yekpare geniş bir ânın
Parçalanmaz akışında.* (s. 19)

dizelerindeki 'ân', mistiklerin coşku anındaki durumlarına benzeyen bir hâldir. (Kaplan, 199 a) Şairin kendini tüyden bile hafif hissetmesi ve her şeyin, maddiliğin dışında 'bir garip rüya rengiyle' görünmesi şairin bir sonsuzluk isteği içinde olduğunu bize düşündürebilir.

Sonsuzluk kavramı, Tanpınar'da olumsuz anlamda da kullanılmıştır. Ölüm ve yaşamın karşılaştırıldığı 'Bendedir Korkusu' adlı şiirde ölüm, yaşamı yenmektedir; ancak şair, bir kartalın pençelerinde olduğunu hayal ettiği yaşamı bir zümrüt kadar güzel bulur. Yaşamı simgeleyen zaman ise, sonsuzluk tarafından ısırılır:

*Bendedir korkusu biten şeylerin
Çelik gagasında fecri taşıyan
Mavi Kartal benim... Pençelerimde
Asılmış bir zümrüt gibidir hayat
Sonsuzluk ısıtır güzel kavsimde
Susamış bir ceylan gibi zamanı!* (s. 23)

Tanpınar'da daha önce gördüğümüz, sonsuzluğa ölüm yoluyla gidilebileceği düşüncesinden hareketle, buradaki sonsuzluğun ölümle eş anlamda kullanıldığını söyleyebiliriz.

Tanpınar, sadece şiirlerinde değil; roman ve öykülerinde de 'ebediyet' düşüncesi üzerinde durmuştur. Abdullah Efendinin Rüyalari (Tanpınar, 1991 s. 159-208) adlı öyküsünde, şiirlerinde de rastladığımız 'billûr avize' ve 'billûr kadeh' gibi imajlara benzer bir billûr sürahi vardır. Bu billûr sürahi etrafında örülen trajik bir sonsuzluk özlemi ve umutsuzluk söz konusudur. Öykünün kahramanı Abdullah Efendi, tüm gece boyunca başından geçen tuhaf maceralar ve içtiği içkiler nedeniyle susamıştır. Birden bir su şırıltısı işitir. Karşısındaki kapıyı açtığı anda odanın ortasındaki masanın üzerinde billûr bir sürahi görür. Sürahiye yakalar ve bir kadeh arar. O sırada yedi sekiz yaşlarında bir çocuk görür. Çocuk, suyu içmemesi için Abdullah Efendi'ye yalvarır: "*Biliyorum çok susuzsunuz, fakat bu sudan içmeyin. O benimdir. Ben onunla oynuyorum. Böyle, işte bu sürahide onu seyredirim.*" Abdullah Efendi suyu içmekten vazgeçmiştir; ancak çocuk bir hastalık nöbeti içindeymiş gibi birdenbire şöyle der ve sürahiye pencereden aşağı fırlatır: "*Biliyorum, siz bu sudan içeceksiniz... Biliyorum ki içeceksiniz, fakat içirtmeyeceğim...*" Abdullah Efendi pencereden aşağı baktığında ne sürahi ne de su birikintisi görür. (Tanpınar, 1991 s. 206-207)

Bu parçadaki billûr sürahi, aynı billûr kadeh ve billûr avize imajlarında olduğu gibi mutluluk verdiği sanılan; ama insandaki susuzluğu gidermeyen bütün güzel şeyleri, yani şiiri, musîkîyi, kadını, kısaca dünyayı simgeler. Öyküdeki çocuk gibi Tanrı, 'ebedî saadet'in suyunu durmadan bir kadehten başka bir kadehe boşaltır. İnsanoğlunun içmesine izin vermez. İnsana düşen, susuzluğu içinde bu sonsuzluk suyunun kadehteki oyunlarını izlemektir. (Kaplan, 1996 a, s. 139)

Tanpınar'ın Huzur (1996 b) adlı romanında, roman kahramanlarından Mümtaz ve İhsan'ın üzerinde en çok durdukları konulardan biri 'ebediyet'tir. (Kaplan, 1999) Mümtaz için ebediyet, Tanpınar'ın şiirlerinde de görüldüğü gibi, hayatın en parlak anını dondurmaktır. Bu, zamanın durması anlamına gelir. Tanpınar, Mümtaz'ın bu anlayışına uygun olarak onu 'hareketi inkâr eden adam' olarak nitelendirir. Daha önce Tanpınar'da, sanatın

insanı sonsuzluğa götürdüğünü söylemiştik. Mümtaz da, insan hayatının bir sanat. eseri gibi yaşanmasından yanadır. Çünkü böyle olduğu zaman, ölümün en kolay kabul edilebilir yüzüyle karşılaşabiliriz. (Kaplan, 1999)

Romanın ikincil kahramanlarından İhsan, Allah'ın varlığına inanan ve ölümden korkmayan bir insandır. Hayatı olduğu gibi kabul eder. Ona göre varlık, en yoğun olarak 'şu an' içinde yaşanır. "Ey gözüm, ey boynum, ey kollarını, karanlık ve aydınlıklarım...size şükrediyorum, bu dakikanın sarayında, bu anın mucizesinde beraberce var olduğumuz için, sizinle bir andan öbürüne geçebildiğim için, anları birleştirip düz ve yekpare zaman kurabildiğim için!" (Kaplan, 1999 s. 395) diyerek kendi varoluşu içinde sonsuzluğa arar.

Romanın en önemli kahramanlarından Suat, sonsuzluğa inanmayan karamsar bir insandır. Olumsuz bir karakter olarak sergilenen Suat, kendini öldürdükten sonra, Mümtaz'ın sokakta yaşadığı bir sinir krizi sırasında tekrar karşımıza çıkar. Ancak bu kez yaşarken olduğundan daha güzel bir yüzle Mümtaz'a görünür. Onu güzelleştiren, ölümü seçmesi ve kendine acı veren benlikten kurtulmuş olmasıdır. Mümtaz onun çağrısına uymayınca, "Öyle ise kal mezbelende!" der. Dünyayı mezbele olarak gören bu anlayış mistiklere özgüdür. Bu anlayış içindeki Suat'ın ölümü sıradan bir ölüm değil; sonsuzluğa giden bir hareket olarak değerlendirilebilir. (Kaplan, 1999)

SONUÇ

Ahmet Hamdi Tanpınar, Orhan Okay'ın "Derslerinde, öğrencileriyle değil; kendi kendine konuşur gibi bir tavrı vardı." demesinden anlaşıldığına göre, (Okay, 2000) sadece eserlerinde değil; yaşamında da bir rüya hâlinin etkisi altındadır. Tanpınar ömrü boyunca, birçok şiirinde anlattığı "ebedî zaman"ın peşinde koşmuştur. Onun estetiği, "alelade hayatın, zamanın dışına çıkma" (Kaplan,1996 a) olarak özetlenebilir. 'Ne İçindeyim' 'Zamanın', 'Bursa'da Zaman' gibi şiirlerinde çok belirgin olan bu durum, düz yazı eserlerinden 'Beş Şehir' in Bursa ile ilgili bölümünde de güçlü bir biçimde vurgulanır. Tanpınar, bu zamanın dışına çıkmak, sonsuzluğa kavuşmak için sanat yoluna başvurmuştur. Ne var ki, sanattaki mükemmellik, ancak sonsuzluğun hayalini verir ve insanın içindeki derin özleyişi hiçbir zaman gidermez. Bunun farkında olan Tanpınar, hiç olmazsa hayal yoluyla sonsuzluğa ulaşmak istemiş, bu kadarla yetinmiştir.

KAYNAKÇA

Boran, Berna. (1990) *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış II*, İstanbul.

- Kahraman, H.B. (Mayıs-Haziran-Temmuz 2000) “Yitirilmemiş Zamanın Ardında: Ahmet Hamdi Tanpınar ve Muhafazakar Modernliğin Estetik Düzlemi”, *Doğu Batı*, S.11 Ankara.
- Kaplan, M. (1996 a) *Tanpınar'ın Şiir Dünyası*, İstanbul.
- Kaplan, M. (1996 b) *Şiir Tahlilleri II*, İstanbul.
- Kaplan, M. (1999) *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar II*, İstanbul.
- Kerman, Zeynep. (1998) *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*, Ankara.
- Okay, O. (1990) *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, İstanbul.
- Oktay, Ahmet. (1993) *Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı*, Ankara.
- Okay, M.O. (Mart-Nisan 2000) ‘Ağaçların, Denizin Dilinden Anlardı’, *Kitap-lık*, S. 40 İstanbul
- Tanpınar, A.H. (1991) *Hikayeler*, İstanbul.
- Tanpınar, A.H. (1995 a) *Edebiyat Üzerine Makaleler*, İstanbul.
- Tanpınar, A.H. (1995 b) *Beş Şehir*, İstanbul.
- Tanpınar, A.H. (1996 a) *Yaşadığım Gibi*, İstanbul.
- Tanpınar, A.H. (1996 b) *Huzur*, İstanbul.
- Tanpınar, A.H. (1994) *Bütün Şiirleri*, Haz. İnci Enginün, İstanbul.
- Uçman, A., İnci, H.(2002) *Bir Gül Daha Karanlıklarda*, İstanbul.